

MENYHÉRT ILDIKÓ

Cigány nyelvkönyvek a fiókban

Rézműves Melinda roma értelmiségi, néprajzkutató, a romani nyelv őre, újítoja, nagyra tartom a munkásságát. Akár a hodászi Roma Tájház és Múzeumról van szó, akár az *Első 100 szavam cigányul* című művéről. Megszóltatta magában azt a gyermeket, akinek anyanyelve a cigány nyelv. Ki is tehetné ezt hitelesebben, mint ő. Akinek a szakmai törekvéseit akkor érthetjük meg igazán, ha édesanyja alakját is felidézzük. Rézműves Mihályné, Lina, még a hetvenes években teret engedve magában az általános anyai, gondoskodó, védelmező ösztönnel, Brunszvik Teréz-i magasságba emelkedve indította el a közösségben élő gyermekek nevelését. Úgy adódott, hogy a rokonok, ismerősök

mind-mind dolgozni, kenyeret keresni mentek, és Linára bízta csemetéjüket. Akik hirtelen sokan lettek. Lina, engedve a gyermeki szabadságvágyának, kigondolta, hogyan teremtsen meg a biztonságot, a szabályt nyújtó korlátot, ott, ahol a házat körbevevő kerítés sem jelezte a határokat. Egy kötéllel körbekerített teret nevezett el óvodának. Azt mondta a gyerekeknek, hogy a kötél jelzi, meddig mehetnek.¹

Ahogy a felvigyázás napjai teltek, Lina egyre pontosabban megfogalmazta magában, miért is jó együtt lenniük. Rá-

döbent arra, milyen értékes dolog a személyiségünk mélyén szunnyadó tartalmakat az árnyékból a fénybe hívni.

Lina és közössége számára a cigány nyelv és kultúra világa a mindennapok valósága volt. Ösztönösen érezte, hogy a cigány nyelv elvesztését szó szerinti nyelvesztésnek kell érteni, azaz, ha egy közösség elveszti a nyelvét, akkor cselekvő- és gondolkodóképességében is sérül. Lina különös intelligenciája révén erettség nélkül

iratkozhatott be az óvónőképzőbe, és válhatott hivatalosan óvónővé.

Az ő helyzete sokkal „könnyebb” volt, mint lányáé, Rézműves Melindáé. Melinda azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a hazánkban élő cigány közösségek

ösztönösen érezte, hogy a cigány nyelv elvesztését szó szerinti nyelvesztésnek kell érteni, azaz, ha egy közösség elveszti a nyelvét, akkor cselekvő- és gondolkodóképességében is sérül

számára segít visszaszerezni a nyelvet. Hogy megértsük munkájának nehézségét, hasznát, érzékeltetni szeretném, milyen tudattalan ellenállással, érzelmi elutasítással találkozik pontosan a célcsoportja, saját közössége, a cigányok részéről.

Őseink nyelve fontos a számunkra, tudni, ismerni, birtokolni szeretnénk, de amikor kinyitunk egy-egy ilyen könyvet, s tanulni szeretnénk belőle, hamarosan olyan érzésünk támad, mintha túl magasra emelték volna a léceket, mintha nem bennünk, hanem a léceken volna a hiba.

¹ A „madzagóvodáról” és Rézműves Mihálynéről lásd az ÚPSZ 2013/ 3–4-es számát.

Úgy vagyunk a cigány nyelvvel, mint egy távoli rokonnal, akit őseink megtagadtak. Tele vagyunk vele szemben tagadással, elutasítással, kettős érzelmekkel. Idő kell, hogy felfogjuk, Lina óvodája ez a könyv, és szavaiból fonódott a madzag.

Apukám és anyukám egyaránt vályogvető, falusi muzsikus családból származtak. Közöttük, a két család között csak három falu, és mégis kb. ötvenévnnyi távolság volt. Azaz nagyszüleim még beszéltek cigányul, de anyukám már csak értett ezen a nyelven. Mégis, amikor az apukám családjába próbált beilleszkedni, bizonyítania kellett magyar tudását. Nagy szerencséje volt, hogy a nyelvvesztésből eredő hátrányt, amelyen generációja éppen átment, a magyar nyelv intézményes tanulása valamennyire mérsé-

kelte. Egészen jó szinten sikerült megtanulnia írni és olvasni. Ő lett a Laponson, a cigánytelepen az olvasó diák. Sikerült neki az egyik nyelvből a másikba költöztetnie az érzelmeit. Azt is észrevette, hogy a rokonsága hibákkal beszél a magyar nyelvet. Ugyanezt vette

észre az apukám családjában is. Azért, hogy érzékeltesse, ő a magyar nyelvnek teljes birtokában van, rendszeresen kölcsönzött könyveket a könyvtárból, meséket olvasott nekünk.

Ha anyukámnak valamilyen konfliktusa támadt, akkor sűrűn megkapta a „sátoros” címkét, amelyből következtetni lehetett cigány nyelvűségére, arra, hogy ő sokkal közelebb van a hagyományos cigánysághoz. Köztudott, hogy mintegy magunkba szívjuk szüleink védekezési mechanizmusait, viselkedési sémáit. Megfigyeltem magamon,

hogy ugyanazt teszem, amit anyukám tett, azzal a különbséggel, hogy számomra már természetes a magyar nyelvűség, de még őrzöm magamban a cigány nyelvhez való ambivalens viszonyt, akarom is meg nem is, mindezt olyan tagadásban, hogy a cigány nyelvű könyveket a fiókban, az angol nyelvű könyveket a polcon tartom. Angolul már beszéltem álomban, cigányul még sohasem.

Az önértékelésünk, edzettségünk és lelki egészségünk lesz attól jobb, ha akár csak mint egy hordozható memóriatárat, vagy mint egy nyelvi múzeumot, még ha a fiókunkban is, de továbbra is birtokolhatjuk a régi nyelvünket.

Azok a szerencsések, akik a cigány nyelvet a családjukban sajátíthatták el, nem igazán érzékelik, hogy az a nyelv a nyelvét

vesztett cigányság számára már egy (stigmatizált) idegen nyelv. Amikor célul tűzik ki, hogy visszavezetnek bennünket a régi nyelvünkhöz, azt alighanem az idegen nyelvnél szokásos módszerekkel célszerű megtenniük.

az önértékelésünk, edzettségünk és lelki egészségünk lesz attól jobb, ha akár csak mint egy hordozható memóriatárat, vagy mint egy nyelvi múzeumot, még ha a fiókunkban is, de továbbra is birtokolhatjuk a régi nyelvünket

Karsai Ervin és Rostás Farkas György: *Cigány és magyar képes olvasó* könyve 1990-ben jelent meg, Rézműves Melinda *E Romani Shib Thaj E Literatura (Cigány nyelv és irodalom)*² című könyvcsaládjá 2012-ben.

A szerzők egyik esetben sem döntötték el, tisztázatlan maradt, hogy idegen nyelvként vagy anyanyelvként kívánják a lovári nyelvet tanítani. Nem veszik figyelembe, hogy a gyermek az anyanyelvet is, bár ösztönösen, de lépésről lépésre tanulja meg, s ennek a lé-

¹ Rézműves Melinda: *E Romani Shib Thaj E Literatura (Cigány nyelv és irodalom)*, *Irka 1-2.*, *Ginadyi 1-2.*, Croatica Nonprofit Kft. Bp., 2012. A könyvek egyenként tízezer forintba kerülnek.

péssorozatnak az adott nyelvtől független általános jellemzői vannak. A nyelvelsajátítás folyamatában a gyermek élő rendszerként találkozik a nyelvvel, miközben megfigyeltethetjük vele az adott nyelv szabályait, szabálytalanságait, az ösztönöstől a tudatos felé haladunk, adott fejlődéslélektani törvények szerint.

A magyarországi cigány gyerekek számára nyelvtanítási cézzattal botorság cigány nyelvű olvasókönyveket, tükörfordításokat készíteni, mert ha vannak is elenyésző számban cigány anyanyelvű közösségek, azok is szélsőséges eltérésekkel értik és beszélik a nyelvet. Esetükben is megfigyelhető a cigány és a magyar nyelvnek a kevert használata, a nyelvesztést megelőző kétnyelvűség. Ami azt jelenti, hogy a közösség gyermekei nem két nyelven tanulnak meg egyszerre, hanem egy olyan nyelvi váz alakul ki bennük, melyre a szűk nyelvhasználó közösségre jellemző módon rakódnak a szavak, azok jelentéstartományai, miközben mindkét félig-meddig elsajátított nyelv sajátosan módosul nyelvtanilag is.

Tehát a cigány nyelvtanítás terén nehéz helyzetben vagyunk, mert első lépésként a közösségenkénti nyelvi struktúrák tudatosítása lehetne a feladat. Magyarországon nem a nyelvesztés veszélyével kell számolnunk, mint Lina idején, hanem annak száraz és visszafordíthatatlan tényével.

A nyelv egy eszköz a gondolkodáshoz, az ismeretek elsajátításához, a megismeréshez. Minél gazdagabb, egy vagy több nyelvi vázra épülő nyelvi készséttel bírunk, minél több nyelvi közösséggel tudunk kapcsolat tartani, s minél több nyelv fejlődésével, változásával tudunk lépést tartani, annál sikeresebbek, tanulékonyabbak vagyunk.

Ezért, amikor a cigány gyermekek nyelvi fejlődéséről gondolkodunk, akkor egy olyan gyermeket kell magunk előtt látni, aki zárt nyelvi közösségben, szegényesen és hiányosan beszél a magyar nyelvet, s ha érti

is a cigány nyelvet, akkor sem kezdhetjük el tudatosítani benne a saját cigány nyelvét anélkül, hogy az előtte számunkra ne legyen megfigyelés, tudatosítás és elemzés tárgya.

Bármilyen szomorú, de annak érdekében, hogy a cigányság minél szélesebb körben beszélhesse a cigány nyelvet – ezen egy széles körben, az európai cigány közösségek által elfogadott nyelvváltozatot (és nem egy nyelvjárást, vagy egy asztaltársaság nyelvújítási termékét) értek –, először egy olyan nyelvnek kell a birtokában lennie, mely megfelelő nyelvi edzettséget kölcsönöz, hogy aztán vissza tudja tanulni a cigány nyelv igazi alapjait, melyre felépülhet majd ismét egy élő nyelv, az a nyelvi organizmus, mely ugyanúgy teljes körűen alkalmas a kommunikációra, mint bármelyik élő nyelv. (A nemzetközi cigány szervezetek munkanyelvként az angol nyelvet használják.)

Mindamellet, hogy hasznos dolognak tartom a hazai cigány nyelvek iskolai, óvodai megjelenését, úgy gondolom, hogy az eddigi taneszközök, módszerek nem felelnek meg a mai helyzetnek. Az a pedagógus, aki valóban tanítani szeretné a nyelvet, annak képzett tanítónak kell lennie, behatóan ismernie kell a tanítási módszerek mellett a gyermeket mint a nyelvi fejlesztés, tudatosítás alanyát, valamint azt a nyelvi közösséget, amelyben a gyermek él. Ma úgy tűnik, hogy a közösségi nyelvhasználat egyre töredékesebb, szinte csak személyes vagy családi nyelvekről beszélhetünk, melynek továbbforgácsolódását erősíti, hogy nem akarjuk tudomásul venni ezt a tényt. Nem úgy tekintünk a cigány nyelvre, mint egy folyamatosan változó, fejlődő organizmusra, amit nagyon sok kis közösség beszél, alakít már réges-régen. A sokat akaró és keveset tanító, mutató nyelvkönyvek olyan magasan lévő lécek, melyekkel szemben a gyermeknek nincs esélye. Csak arra jók, hogy a fiókunkban tartsuk őket nyelvi emlékként, egy nyelv múzeumaként.